

ТИПОЛОГІЯ ЧАСТИН МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Мудринич Світлана Юрївна

здобувач

Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова

У статті розглядається проблема виокремлення частин мови в сучасному мовознавстві. Аналізуються тенденції розвитку питання про частини мови, визначаються і зіставляються критерії виокремлення частин мови в сучасній українській та англійській мовах, здійснюється типологічний аналіз граматичної будови обох мов.

Ключові слова: частини мови, гомогенна класифікація, гетерогенна класифікація, семантичний критерій, морфологічний критерій, синтаксичний критерій, критерій сполучуваності, словотворчий критерій.

Розподіл слів за частинами мови є одним із **актуальних** питань сучасного мовознавства як в українській, так і в англійській мові. Справа в тому, що на сьогодні не існує такої класифікації, яка могла б задовольнити дослідників, критерії розподілу слів за частинами мови ще і досі не усталені, тому кількість частин мови не є сталою одиницею. **Метою** статті є узагальнення проведеного типологічного аналізу частин мови в українській та англійській мовах. **Предметом** дослідження були критерії виокремлення частин мови в досліджуваних мовах. **Об'єктом** дослідження виступали частини мови. **Наукова новизна** дослідження складається з проведеного типологічного аналізу критеріїв виокремлення частин мови в українській та англійській мовах та виявлення подібних і відмінних рис. Для досягнення поставленої мети були розв'язані такі **завдання**: проаналізовано тенденції розвитку питання про частини мови; визначено критерії виокремлення частин мови в обох мовах; здійснено типологічний аналіз частин мови; зіставлено критерії виокремлення частин мови; проведено типологічний аналіз граматичної будови української та англійської мов.

У сучасному мовознавстві співіснують діаметрально протилежні погляди на кількість і якість критеріїв виокремлення частин мови. По-перше, це так звана гомогенна класифікація, тобто розподіл мовних одиниць за одним критерієм, і, по-друге, це гетерогенна класифікація, що означає розподіл мовних одиниць за кількома критеріями.

Прихильником гомогенної класифікації в англійській мові був Суїт, автор першої наукової граматики англійської мови, який поділив частини мови на дві основні групи – змінювані та незмінювані. Таким чином, він вважав морфологічні властивості основним принципом класифікації. Щодо групи змінних ("declinable") він дотримувався традиційного поділу – іменники, прикметники, дієслова. Прислівники, прийменники, сполучники і вигуки об'єднані в групу незмінних ("indeclinables").

Але і всередині цієї класифікації не має узгодженості, бо вченими використовувалися різні ознаки для виділення єдиного критерію. Так, М. Мухін, П. Фортунатов та його послідовники О. Пешковський та Д. Ушаков вважали основним морфологічний критерій, тоді як О. Потебня брав за основу синтаксичний. Залежно від покла-

деної в основу класифікації ознаки, виділяється відповідний склад частин мови. Виходячи тільки з семантичного критерію (лексичного значення), доводиться об'єднувати в одну частину мови слова типу *легкий, легкість, легко*, тому що в них спільне лексичне значення, але не беруться до уваги їхні різні синтаксичні й морфологічні ознаки. Керуючись тільки синтаксичним критерієм, слова *материн* і *матері* (*материн* шарф і шарф *матері*) потрібно віднести до одного класу, оскільки вони виконують спільну атрибутивну функцію [Безпояско 1993, 10]. Морфологічний критерій можна використовувати лише для класифікації тих слів, що мають систему словозміни, яким властиві флексії (іменник, прикметник, дієслово, займенник, числівник). Слова невідмінювані (при, над, щоб, бюро) залишаються за межами тієї класифікації [Горпинич 2004, 22].

Дослідники англійської мови в своїй більшості віддавали перевагу гетерогенній класифікації. Так, А. Смірницький, Е. Ізраїлевіч, К. Качалова, В. Жигadlo, Л. Іофік, Л. Бархударов виокремлюють чотири критерії розподілу слів на частини мови: семантичний, морфологічний, синтаксичний, деякі називають четвертим критерієм словотворчий, а деякі наполягають на критерії сполучуваності. Тоді як Б. Зернов і Л.Блох взагалі не приділяють увагу цим критеріям, і виділяють тільки три критерії: семантичний, морфологічний, синтаксичний.

Е. Мороховська вказує на те, що в англійській мові традиційна модель класифікації слів була доцільна тільки для ранніх стадій його розвитку. Історичні зміни зробили англійську мову аналітичною. Лексико-граматичний принцип для класифікації англійських слів у лексико-граматичні класи практично не діє, тому що в англійській мові дуже бідна морфологія. Е. Мороховська виділяє два основних критерії поділу слів на частини мови: семантичний і граматичний. Вона доводить, що граматичні характеристики – морфологічні і синтаксичні – проявляють себе з різних боків в угрупованнях слів в різних мовах і порівнює іменні слова в синтетичних мовах з іменними словами в аналітичній мові, якою є англійська. В синтетичних мовах іменні слова утворюються морфологічно, тоді як в аналітичній англійській мові морфологічні ознаки не вагомі. Лексико-граматичні класи іменних слів в англійській мові можна назвати лексико-синтаксичними угрупованнями чи 'form-class', що є найбільш притаманними для англійської мови [Мороховська 1984, 57].

В.Аракін виділяє такі критерії виділення частин мови у типологічному плані: семантичний, морфологічний, синтаксичний, критерій сполучуваності, словотворчий критерій [Аракин 1979, 107].

Гетерогенна класифікація в різних формах знайшла своє відображення в працях Л. Щерби, В. Виноградова, В. Жирмунського, В. Адмоні, В. Кодухова, І. Кучеренка та ін. При гетерогенній класифікації частин мови спостерігаються як кількісні, так і якісні її різновиди. В. Виноградов виділяє частини мови за п'ятьма ознаками і підкреслює, що відмінності у граматичній структурі частин мови викликані відмінностями їхніх синтаксичних функцій. Його погляди розділяє В. Жирмунський, він зауважує, що зв'язок лексико-семантичного і граматичного аспектів категорії в різних випадках буває неоднаковим і домінувати можуть якісь її ознаки. Так, І. Кучеренко підкреслює, що реальне значення слова є провідним при визначенні поняття "час-

тина мови", підкреслюючи, що специфікою реального значення слова кінець кінцем визначаються і граматичні його атрибути. Тоді як Л. Щерба пріоритетним критерієм вважає семантичний; і збільшує кількість частин мови виокремленням нових частин мови за рахунок специфічних слів, які не належать до традиційних – це слова категорії стану. Виокремлення відбувається за рахунок іменників, прикметників, прислівників, дієслів.

В. Адмоні наполягає на одночасному застосуванні декількох критеріїв, бо це впливає із самої суті мовних явищ, і вважає неправомірним виходити з домінуючого становища одного з критеріїв.

Сучасні українські граматисти І. Вихованець і К. Городенська при класифікації частин мови теж користуються семантичним, морфологічним, синтаксичним критеріями, але їх класифікація відрізняється від традиційної низкою особливостей. І. Вихованець виокремлює чотири частини мови: іменник, прикметник, дієслово, прислівник. К. Городецька виділяє ще й числівник, однак тільки за однією семантичною ознакою. О. Безпояско, К. Городенська, В. Русанівський вважають найбільш доцільною і "спокійною" класифікацію, в основу якої покладено морфологічний принцип, що доповнюється синтаксичним і лексико-семантичним критерієм. Ці дослідження дозволяють зробити висновок, що традиційна система частин мови – це поєднання гетеро- і гомогенної класифікацій частин мови, тому що чотири частини мови – іменник, прикметник, дієслово і прислівник – виділені набором трьох основних ознак (семантичної, морфологічної і синтаксичної), тоді як решта, зокрема займенник, числівник, прийменник, сполучник, частка – за якоюсь однією ознакою із вказаних трьох [Безпояско 1993, 11]. Таким чином, незважаючи на значні морфологічні та синтаксичні розходження в структурі англійської та української мов, склад частин мови у них значною мірою однаковий; це – іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник, прийменник, сполучник, вигук, частка. Відмінності полягають в наявності артикля і дієслова-зв'язки в англійській мові. Але, не дивлячись на відносну близькість частин мови по складу, в обох мовах існують значні відмінності між ними. І перш за все, це розходження у складі граматичних категорій і засобів їх вираження в обох мовах. Граматична будова кожної мови є найбільш сталою частиною мови, яка характеризується рядом особливостей. Основна відмінність граматичної будови англійської мови від української є у способах вираження зв'язку слів у реченні. Будова сучасної англійської мови визначається як аналітична, тобто будова, при якій зв'язки слів у реченні виражаються не формами слів, а за допомогою порядку слів і службових слів, прийменникові сполучення, примикання і замикання. В той час, як будова української мови називається синтетичною, тобто граматична будова, при якій зв'язки слів у реченні виражаються, головним чином, формами слів, тобто за допомогою зміни самих слів.

Морфологічні особливості сучасної англійської мови, як і української торкаються структури частин мови, словотворення і словозміни. Особливими способами словотворення в англійській і українській мові є: морфологічний, неморфологічний, морфолого-синтаксичний. В англійській мові ще й утворення складових частин мови: *look after*, *run into*, утворення типових фразеологічних зворотів, які виступають як частини мови:

catch sight, pass the buck, see the light але синтетичні форми словотворення (утворення похідних і складних слів) лишаються продуктивними тільки для іменників і прикметників. В українській мові слова можуть утворюватися аббревіатурою.

Особливими формами словозміни в англійській мові є: аналітичні, для вираження граматичних категорій (наприклад, видо-часові форми дієслова) і синтетичні (наприклад, форми іменника). В українській мові аналітичні форми використовуються при сполученні флексійної форми слова з прийменником (на стін-і, на стін-ах) чи з деякими іншими словами, що тоді виконують службову функцію формотворної морфеми (спати: підупати) і синтетичні, при кінцевих змінних морфем-афіксів і постфіксів (стол-а-и-ів; біж-у,-иш,-імо); зміни основи слова (стіл: стол-а; стій: стоя-ти); зміни суфікса (гарн-ий: гарніш-ий) чи й префікса (най- гарніший; пис-а-ти: на-пис-а-ти).

Семантична характеристика слова (субстантивність, кількість, якість, дієслівність, прислівниковість) є основою для виділення частин мови в українській мові, тоді як в англійській мові для виділення частин мови повинні розглядатися, як морфологічні, так і граматичні й синтаксичні характеристики поряд з семантичною характеристикою слова.

Хоча обидві мови належать до індоєвропейської сім'ї мов, і на перший погляд здається, що суттєвих відмінностей між ними не може бути, але ми бачимо, що типологія їх семантичних, синтаксичних і морфологічних систем суттєво відрізняється одна від одної.

В статье рассматривается проблема выделения частей речи в современном языкознании. Анализируются тенденции развития вопроса о частях речи, определяются и сравниваются критерии выделения частей речи в современном украинском и английском языках, проводится типологический анализ частей речи.

Ключевые слова: части речи, гомогенная классификация, гетерогенная классификация, семантический критерий, морфологический критерий, синтаксический критерий, критерий совместимости, словообразовательный критерий.

The article observes the problem of parts of speech in modern linguistics. The tendencies in resolving the issue of parts of speech are analyzed, the criteria of differentiation of parts of speech in modern Ukrainian and English languages are determined and compared; the typological analysis of parts of speech is provided.

Key words: parts of speech, homogeneous classification, heterogeneous classification, semantic criterion, morphological criterion, syntactic criterion, compatibility criterion, word-formative criterion.

Література:

1. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков / Владимир Дмитриевич Аракин. – М.: Просвещение, 1989. – 254 с.
2. Бархударов Л. С. Очерки по морфологии современного английского языка / Леонид Степанович Бархударов. – М.: Высш. шк., 1975. – 156 с.
3. Безпояско О.К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови – К.: Либідь, 1993. – 322с.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови / Володимир Олександрович Горпинич. – К.: ВЦ "Академія", 2004. – 336 с.
5. Жирмунский В. М. Общее и германское языкознание: Избр. труды / Виктор Максимович Жирмунский. – Л.: Наука, 1976. – 695 с.
6. Мороховская Э. Я. Основы теоретической грамматики английского языка/ Э. Я. Мороховская. – К.: Вища шк., 1984. – 324 с.